

alkalmas személyeket nevezni ki, kik a' mozgony-nak mostani mibenlétét megvizsgálják 's arról jelentést tegyenek; világosságra hozzák felfüggesztésének okait; 's olly eszközöket javasoljanak, mellyek legfoganatosabbaknak látszhatnak annak minél előbbi elvégezhetésére. Ha így is céljokban nem boldogulhatnak, 's a' munka' előhaladtát meg nem indíthatják, legalább elhárítanak végtire annak felakadásáról minden felelet terhét' magokról.

Az Edinburgh Review' 1834. júliusi kötetéből.

GYÖRY SÁNDOR,
földmérő, m. t. társ. r. tag.

VEGYES KÖZLÉSEK.

L I T E R A T U R A.

ÁLTALNÉZÉSE AZ 1830TÓL 1834IG MEGJELENT ENCYCLOPAE- DIAI MUNKÁKNAK.

Ezen általnézéshez legcélrányosabb bevezetésül szolgálhat az, a' mit egy rövid de tartalom-teljes alkalmi-írás magában foglal, melly Boroszlóban 1829-ben illy cím alatt jött ki: „*Über Werden und Wirken der Literatur, zunächst in Beziehung auf Deutschland's Literatur unserer Zeit von Dr. Ludw. Wachler.*“ (Mikép lett és mit tett a' literatura, legközelebb a' mi időnkbeli németországi literaturát tekintve: Wachler Lajostól). A' lelkes, és a' literaturát egész kiterjedésével tökéletesen ismeretes író' gondolatjai röviden ide mennek ki. A' lelki élet és munkálkodás eleintén papok által dajkáltatott 's korlátok közé szorítva neveltetett; azután a' görögöknél és romaiaknál teljes szabadságra jutván, szépen gyarapodott, de nem sokára gyarapodásában megcsökkent 's elenyészéséhez közelített. A' keresztyén vallás' megerősödése 's elterjedése a' világnak új ábrázatot ada, de akkor is az egyháziak a' tudományok' országában soká aristocratiát formálnak. A' keresztyén időszámítás' XI-dik századában kez-

de az uri rendben az elméleti műveltség kitűnni, melly az országok' változásival csaknem egy nyomon járván, apródonként a középrenldre is általmene; 's miután a' főbb rendek' 's czéhbéli tudósok' kevélységével soká keményen harczolt, végre a' XV-dik század' humanistáinak 's még inkább a' XVI-dik századbeli reformatoroknak segítségével a' köznépek között is sok helyeken kisebb vagy nagyobb mértékben elterjede, 's elterjedésének szükséges és hasznos volta széltiben hatalmasan vitattaték. Ekkor a' tudományok' 's mesterségek' nevedő szeretete délről éjszakra 's későbbben apró lépésekkel napkeletre vevé útját; napnyugotról pedig az atlanti tengeren keresztül az új világba is behata. A' tudósok buzgón iparkodtak az eleinten csekély közönséget nagyobbítani 's a' lelki élet' kedvelőit magok' számára megnyerni.

Az írók' szorgalma nem lehet szembetűnő mértékben fogantatos, ha olvasó közönségök nincsen; ha pedig szorgalmok a' polgári társaság által buzdítatik, vagy legalább nem gátoltatik, ugy az olvasó közönség naponként szaporodik 's viszont az írókat nagyobb szorgalomra serkenti. Millyen legyen az írók' szorgalma 's mekkóra az olvasó közönség, mennyire menjen továbbá azoknak száma, kik a' polgári közös dolgokban részt vesznek, 's utóbb lelki eledelről is gondoskodnak, azt az ujságlevelek' 's időszaki írások' mennyiségéből lehet kihozni.

Az ujságok Angliában az 1588-dik, Frankfurtban az 1615-dik, Franciaországban az 1623-dik esztendőben vették kezdetüket; a' politicalai időszaki írások pedig Franciaországban az 1611-ik 's Olaszországban az 1646-dik esztendőben. A' legújabb könyvekről a' Journal des sçavans 1665-ben kezdett tudósítani 's azután leghamarább 1682-dikben jelentek meg az Acta eruditorum. A' heti írásokkal a' köznépek' tudományos gyarapodására nézve új időszak kezdődött, azok által a' nagyobb műveltségre törekedés jobban elterjedett 's a' közvélekedés, melly következeiseiben olly igen fontos, nagyobb erőre kapott. Anglia e' részben 1709-től fogva egyebeknek példát ada.

1826-ban, Balbi' számlálása szerint (lásd Revue encyclopedique 1828, Tome 37. lap 593 stb), az egész föld' 737 millióból álló lakosai között a' politicalai, tudományos, szépliteraturai és elegyes tartalmu időszaki írások' száma 3168-rament, mellyek közül 1378 azon 154 millió lakost számláló tartományokban jött ki, mellyek vagy Britanniához tartoznak, vagy Britannia által nyertek kimiveltetést, 1790 pedig a' többi országban, mellyeknek lakosi öszveségesen 583 milliót

tesznek. Ezek közül Németországra, Borussziát és Austriát is hozzá számlálva, 673 esik. „Ezen öszveszámítás szerint, így szól az író, okunk van Németország' írói szorgalma 's a' lelki munkálkodást kedvelő 's előmozdító igyekezete felől jó vélekedéssel lenni, 's ezen jó vélekedésben a' dolog' szorosabb vizsgálása által még jobban megerősítünk. Ez alkalmat ad a' németeknek a' tudományok iránt szerzett érdemeiről szólni. A' bölcselkedésről, melly Németországban találta fel legsajátabb honát, ez mondatik: Ugy látszik, nem igen messzevan az idő, mellyben a' bölcselkedő lélek többet érand, mint a' czéhbeli kifejezések' homályába burkolva, kevély lépésekkel járdaló oskolai rendszer, 's a' közhasznulag 's mindenekre terjedőleg bölcselkedés többet, mint a' mesterek' szavára esküvés. Ezt már több időktől fogva bebizonyítják az emberi tudás' egyes részeinek felfogásai 's kidolgozásai, 's még szembetűnőbbben az ezek felett folytatott vitatkozásokból kitűnt elentételek. A' theologiában mind a' rationalisták', mind a' supranaturalisták' felekezetei, ha valamik lenni, 's valamit jelenteni akarnak, kénytelenek az észnek létét és az észszel élést az emberiség' örökös bélyege gyanánt elismerni. A' századoktól fogva positivitásban, vagy tekintetektől függésben nyavalygó törvénytudomány' új alakulását csaknem egyaránt kell a' bölcselkedésnek 's a' történettudomány' nemesedésének köszönni; 's ezen új alakulásnak következményei már mutatják is magokat a' jobb törvényhozás és törvényszolgáltatás iránt tett próbákban 's az országos és büntető-törvénytudományban.“

Miután az író a' mathematica', astronomia', chronologia', physica', chemia', geologia', mineralogia', botanica', zoologia', anatomia', physiologia', 's az által nemesített orvos-tudomány' gyarapodásait említette, így szól: „A' természet-tudomány' ezen gyarapodásai épen nem maradtak kizárólag a' tudós czéh' birtokában, hanem általmentek a' társasági közös életbe, a' miveltebb laicusok', asszonyok' és gyermekek' körébe, 's a' falusi oskolák' jobb szerkeztetése, a' kereskedési 's mesterségi nevelő helyek, a' polytechnicus intézetek, 's leginkább a' fáradatlanul vizsgálódó tudósok és tanulni szerető polgárok között észrevehető egymáshoz közeledés és egymásra hatás által naponként jobban elterjednek.“ — A' nyelvtudomány 's a' történetírás azon részei a' literatúrának, melylyekből a' nyomos lelki miveltség legközvetlenebbül származik, 's mellyektől az legközönösebben 's legállandóbban függ. Nem lehet kétségbe hozni, hogy Németország most a classicus régiség' lelki 's elmebéli kincsei' legigazságosabb

birálásának, 's legmagasabb szemponti becsülésének és méltánylásának valóságos hazája. „Még a' kevert olvasó közönség is nagyon kedveli ezen lelki eledelt; 's a' naponként szaporodó, 's mindenkor sok olvasókra találó fordítások által ezen kívánságnak elég tétetik.“ — A' történetírásban a' történetvizsgálás' kívánataira már jó időtől fogva nagy figyelem fordítatott, a' mi időnkben pedig még nagyobb gond fordítatik 's gyakran az előadás' szépsége is helyet talál. „Örvedetes tapasztalás az, hogy a' történetírási munkák nagy kedvelést lelnek, 's egyéb' silány mulattató munkácskák helyett kezdenek olvastatni.“ — Itt az író a' következő egyikét munka felől nyilatkoztatja ki vélekedését: D. F. Massmann, *das vergangene Jahrzehend der deutschen Literatur*; — W. Menzel, *die deutsche Literatur* (1828); Ch. Schacht, *über Unsinn und Barbarei in der heutigen deutschen Literatur* (1828). Ez alkalommal a' középidő' szerfeletti csodálói ellen így szól: „Nem sokára tökéletesen erőt fog venni az a' meggyőződés, hogy a' középidőben uralkodott vallási idea, melly az ismeretek' akkori erőtlenségéhez 's hiányosságához volt mérsékelve, 's annak következménye volt, nem születhetik ujja, 's nem lehet az élet' köreiben egyedül és mindent igazgató erővé; találhat ugyan a' lelki szegénységben lévőknél még most is helyet, de ritkán, csak imitt, amott, csak olyan feltételek alatt, mellyek mesterség, vagy tudomány, vagy parancsolat által sem nem teremthetnek, sem nem szaporíthatnak. A' közép idő után sopánkodás még most csak phantastáság' nevével bélyegeztetik; de ha az vétetnék észre, hogy a' mi időnktől egész sajátságában különböző közép időnek visszahozására szánt szándékkal intézetek tétetnének, azt a' próbát úgy kellene nézni, mint az emberiség' legszentebb jogainak vétkes megtámadását, 's nemünk' elmebeli és erkölcsi kifejlődésének gátolására czélozást.“ — Végre mulattató, 's időszaki írásainkra vet az író egy tekintetet, 's ott is talál a' sok rossz és gáncsolandó között nem kevés jót és helybenhagyásra méltót, 's az egész német literaturáról befejezésül ezt mondja: „Ha szintén literaturánk ellen némelly tekintetekben méltán lehet is panaszkodni, még is van okunk reményleni, hogy új erővel felebb fog emelkedni, 's megfiatalodva hova tovább foganatosabban munkálkodni. Az olly népnél, mellyben olly tudományos szorgalom uralkodik, mellyet olly sok jeles példák buzdítanak 's melly olly sok 's jó nevelő intézetekkel bir, ez a' remény meg nem szégyenülhet.“

Az, a' mi itt ezen reményről mondatik, egy másik hasonló tartalmu alkalmi írásra emlékeztet. A' nem rég megholt, 's tudományos tekintetben olly nagy érdemekkel ékeskedett udvari - tanácsos 's lovag Beck K. D. Lipszében hivatalbéli jubilaemának ünnepén 1829-ben majus 8-kán egy fiyelemre méltó beszédet tartott a' tudományoknak, különösen a' philológiát és történetírást illetőknek előmeneteléről az utolsó 50 években (Über die Fortschritte der Wissenschaften, der philologischen und historischen insbesondere, in den letzten fünfzig Jahren. Leipzig bey Cnobloch). Ezen tudós veteránus, ki egy academia-tanítónak azon kötelességét, melly szerint tudományának gyarapításában fáradhatatlan lenni tartozik, élete' fogytáig hiven teljesítette, visszatekintvén azon időre, mellyben maga a' tudományokkal foglalatzkodott, ugy találá, hogy minden tudományok' művelése tudományosabb formát öltött fel, hogy új általános elvek találtattak fel a' tudományok' alapítása 's rendszerezése végett, hogy a' criticismus, melly az emberi ismerő tehetőség' munkálkodásait és határit kiszabta, egyszersmind minden további nyomozásoknak is alapot szerzett; hogy a' tudományok' kidolgozására nagyobb szabadság 's korlátlanúság engedtetett; hogy sok nyilvános és különséges tudományos egyesületek a' tudományok' mélyebb kifejtését 's elterjedését előmozdították. „A' különféle, közelebb vagy távolabb tudományok is, így szól továbbá, (mert mind együl egyig csak egy nagy egészt formálnak) egymás között szorosabban öszvekapcsoltattak, valamint a' polgárosodott népek' tudományi műveltségére nézve is nagyobb öszveköttetés, 's csak nem egyesülés lelt helyet. A' többféle tudományoknak egymásra befolyása, melly olly nagy, hogy egyik a' másik' segedelme nélkül már el nem lehet, 's a' mi ebből szükségképen következik, a' saját tanulmányinkon kívül más tanulmányokra is ügyelés, végre az illy öszvekapcsoltatásból származó hasznok az ujabb időkbén jobban általlátatnak; ma már a' tudományok nem állanak ugy elkülönözve egymástól mint hajdan, minden ismereteket, legalább a' legfontosabbakat egy közös kapocs foglalja öszve; az encyclopaediai 's az elébbenieknél nagyobb terjedelmű munkák e' végre sokat tettek. Hasonlóképen az ideák, nézetek, találmányok' 's tudományi gyarapodások' egymással felcserélése is a' népek között nagyobb divatba jött, mint a' millyenben az előtt a' termesztmények' és áruk' felcserélése volt; 's a' literatura' szüleményei gyorsabban elterjesztetnek mint az előtt a' politica'

's a' kereskedés' dolgai terjesztettek. — A' mit a' Seine, Themse' 's Arno' mellékein a' tudósok gondolnak és írnak, azt most nem lassu és sokba kerülő levelezések, hanem sebes posták közlik velünk nyomtatásban. — De még az oskola és a' világ, a' tudomány és élet, a' tanulás és a' cselekvés sincsenek már most olly igen különválva egymástól, mint ez előtt kevés idővel valának. A' tudományok már most nem csupán a' tudományos egyetemek', oskolák' 's szoros értelemben vett tudósok' tulajdonai; hanem a' fejedelmek' udvaraiba 's cabinetjeibe, a' nagyok' palotáiba, a' tisztviselők' teremeibe, a' kereskedők' írószobáiba, a' művészek', gyártók' 's mesteremberek' műhelyeibe, sőt még az asszonyi lakokba is behatottak, könnyebb, kedveltetőbb formát vettek magokra 's az által kapósabbakká lettek. Ha valljon ez által vesztett-e a' tudományosság, 's gyengült-e a' tulajdonképi tudósok' tekintete, 's alább szállott-e a' magasabb tudományos intézetek' becsülete? ezen kérdésekre megfelelni, így szól az író, nem szándékom, 's végre következőképen fejezi be jegyzéseit: „Ezek szerint a' tudományok a' mult félszázadban mind bel mind külterjedésben nyertek. Igaz, hogy az utóbbi nyereségnél, az ismeretek' közösebb elterjedésénél, a' csillogó felületességet, a' kicsinyes divathajhászást, a' pompázó kérkedékenységet nem mindenkor lehetett elkerülni, kivált mióta a' mi időnkben a' mindenről szóló 's ítélő időszaki írások olly igen megsaporodtak; de még ennél is sokkal többet ártott a' tudományok' szabad, értelmes, előhaladó művelésének sőt közös becsületének is némelly művelőinek önhaszonkeresése 's dicsekedése, a' tudós karbeli szóvivőknek leckéző hangja 's türelmetlensége, a' zavaros nyelv, az új műszókkal élés, 's az a' próba, melly szerint némellyek egy beteges képzelődés' homályos és elvont képzetait akarták a' tudományosság' világos tartományaiban loppal meghonosítani.“

Mind a' két itt említett munkácskában igen helyesen van lefestve a' tudományos világ' jelen állapotja, melly senkit sem hagyhat kétségben az iránt, ha valljon a' mi időnkben egy bizonyos encyclopaediai tanultság szükséges-e vagy nem. Ha ez a' szó: encyclopaedia, mindenütt olly értelemben vétetnék, mint azon nemzet vette, mellytől kölcsönöztetett: ugy senki sem tagadhatná az afféle tanultság' szükséges voltát, vagy azt is tagadnia kellene, hogy az embert emberré szükség nevelni és kimivelni. Igaz értelemben emberré csak úgy lehet valaki, ha minden tehetségei gyakoroltatnak, az

ilyen gyakorlás pedig csak úgy lelhet helyet, ha az ahhoz különösen szükséges tudományok és mesterségek tanultatnak. Innét egy bizonyos köre származik az olyan tudományoknak, mellyek az ember' kimivelésére múlhatlanul szükségesek, 's mellyek nélkül senki sem lehet el, ki mivelte embernek akar tartatni. Sok egyebekben szegyen nélkül tudatlan lehet valaki, de ezekben nem; sokakban sok és mély ismereteket birhat, 's még is miveltség nélkül lehet. Az ujabbak az encyclopaedia' neve alatt egészen mást szoktak érteni, t. i. egy bizonyos egymáshoz tartozó 's öszvefüggő, tudományok' együtt előterjesztését. Azért sok különös vagy specialis encyclopaediák vagynak; a' közönséges vagy generalis encyclopaediáról csak azóta lehetett gondolkodni, mióta minden tudományoknak létszeres egybefüggése kinyomoztatott, 's minden tudományok' rokonsága 's egy gyökérből származása felvilágosítatott. De ez viszont új különböztetésre adott alkalmat; minthogy némelley a' tudományok' és mesterségek' egész tartományának könnyebb általnézhetése végett készített rajzolatját is encyclopaediának nevezték, míg mások azon tudományok' és mesterségek' foglalatjának rövid előadásán kívül az azoknak tanulására bevezetést is az encyclopaediához számították. E' szerint formalis (alakszeres), és realis (dologszeres) encyclopaediák származtak, még pedig majd rendszerbe, majd betűrendbe foglalva. Az utolsó előadásban tulajdonképen nem különböznek a' dolagszeres szókönyvektől 's csak annyiban érdemlik meg az encyclopaedia' nevért, a' mennyiben mind azon tudományokra kiterjednek, mellyek az eleikké szabott kisebb vagy nagyobb körhez tartoznak. A' közönséges dolagszeres encyclopaedia viszont közel járul az encyclopaediának eredeti értelméhez; mert minden oldalú kimíveltetés célja, még pedig nagyobb mértékben mint a' régiéknél, mivel mai napon az a' különbség nem talál helyet, melly szerint hajdan némelley tudományok' és mesterségek' gyakorlása csupán szabad embereket, másoké csupán rabszolgákat illetett. Már ez által is nagyobb terjedelmű lett az ujabb időkben az encyclopaedia, minthogy sok felvétellett bele, mi a' görögöknél nem tartozott hozzá. Még jobban kiterjedett az által, hogy a' tudományok és mesterségek mindig tovább és tovább haladtak 's mind inkább és inkább gyarapodtak 's gyarapodásoknak, valamint a' segítségökkel történt fölfedezéseknek és találmányoknak tudása is hova tovább szükségesebbé lett. Mai napon továbbá terjedelme csaknem végtelen; mert most a' különös és kiválasztott tudományok

alapos megtanulásán kívül egyéb ismeretek is napról napra nagyobb számmal kívántatnak, a' minthogy még az oskolákban is többnyire olly tanítási tervek uralkodnak, mellyek közönséges és messzekiterjedő miveltséget akárnak eszközölni. Hlyenek' bevezését az idő parancsolta; melly csaknem minden előbbi viszonyok' megváltozása által mennél több új képzeteket terjesztett el, annál több ismeretek' tudása lett mulhatatlanul szükségessé. Az ugyan most is lehetetlen, hogy akárki is minden ismeretekkel birjon, 's most sem szolgál senkinek is gyalázatjára, ha a' maga köréhez tulajdonkép nem tartozó tudományokban jövevény, csak rendszerinti közönséges miveltsége legyen; de már ehhez is sokkal több kívántatik ma, mint régenten és sokkal több alkalom és ösztön is van a' maga körén kívül eső ismeretek' megszerzésére. Az ezen czél' elérésére szolgáló segédeszközök szükségesséeké lettek, 's ezen szükség' kielégítése végett a' d'Alambert és Diderot által kiadott 's új időszakot csináló francia encyclopaediától (1751-től) fogva sok közönséges dologszeres encyclopaediák léptek betürendü formában napfényre; 's különösen a' legújabb időben szerfelett megsaporodtak. Ennek okát mindenek, kik az idő' szellemével ismeretesek, abban találják, hogy a' világ' legújabb nagy történetei, felette érdekesek lévén, a' nemzetek' minden osztályaiban 's karjaiban nagyobb részvételt gerjesztettek a' literatura iránt.

Guizot, a' köznevelésre ügyelő minister Franciaországban az encyclopaediákról, 's azoknak különféle nemeiről egy értekezést irt, mellyben azokat egy nagy rakhelyes piaczhoz hasonlítja, hol minden vásárlók' számára, kik lelki eledelt keresnek, az emberi lélek' minden munkálkodásainak gyümölcsei kirakatnak 's a' kíváncsiságot ingerlik. Két rendbeli encyclopaediákat tart szükségeseknek, egyet a' tanulni kezdők', mást a' tudósok' számára, vagy más szókkal: elementaris és tudós encyclopaediákat, hogy, ugy mond, a' középszerű tanítás' forrásai a' tudományosabb tanítás' mélyebb forrásaival párirányosan folyjanak. Azt kívánja, hogy az első ne foglaljon magában szoros tudományosságra és széles literaria ismeretségre vezetést; mert az a' közönség, mellynek számára iratik, nem várja sem azt, hogy a' különféle vélekedések előterjesztessenek 's megítéltessenek, sem azt, hogy a' lélek új és merész képzetekre fölemeltessék, hanem azt, hogy nem épen nehéz, de számtalan ollyan kérdésekre meghatározott felelet adassék, mellyek a' történetírásban, földleírásban, természettudományban 's bölcselkedési és egyéb tanulási

tárgyakban eszébe ötlenek; azt várja hogy rövid oktatást nyerjen mind azon dolgok felett, mellyek a' társalkodás' folyamatjában 's az életben előfordulnak. Az ilyen encyclopaediában egy cikkely sem dolgoztathatik ki különös nagy figyelemmel 's egy tudomány sem várhat a' többi felett kitesszó megkülönböztetést; tudományos vizsgálódások nem találhatnak helyet, de minden kérdésekre, mellyek hozzá intézethetnek, kell adni feleletet 's azért benne a' különféle tudományok' 's mesterségek' minden szókönyvei' foglalatjának véleje méltán megkivántathatik.

Fontosabb kérdésekkel a' tudományos encyclopaediához kell folyamodni, melly nem csak igen különböző terjedelmű, hanem más természetű is, mert nem középszerű tanítást tartozik adni mindenféle dolgokról, hanem egyes tárgyak felől alaposabb ismereteket terjeszteni. A' kezdők' encyclopaediájában csak annak, a' mit nem tudnak, megmagyarázását keressük, a' tudósokéban pedig az olyan tárgyaknak, mellyekkel már foglalatostkodtak, pontosabb és bővebb fejtegetését. Az elsőnek fő érdeme az egésznek felfogásában 's általölelésében áll; az egyes cikkelyek benne csak kevés fontosságuk lehetnek; a' másodiknál nem annyira az egésznek terjedelmére, mint minden egyes cikkelynek becsére kell néznünk; ez nem azt igéri, mint az első encyclopaediák hibásan cselekedtek, hogy mindenről szól, hanem azt, hogy azon tárgyaknak, mellyekre kiterjed, pontosabb és bővebb ismeretét foglalja magában.

A' legujabb francia encyclopaedia' kiadói más vélekedéssel vagynak. Ezek szerint az elementaris encyclopaedia, ha csupa szótárrá tétetik, érdekességének igen nagy részét elveszti, mert nem lesznek benne olyan cikkelyek: mellyeket minden műveltebb emberek kedvelnének, 's mellyeknél a' szárazabbak miatt elfáradott olvasó magát kipihenhetné. Továbbá nem láthatni, ezt mondják, miben különböznének az ekkép készült tudományos encyclopaediának egész értekezésekből álló cikkelyei az olly jó könyvektől, mellyekben az emberi ismeretek' valamelly tárgya a' tudományok' mostani állapotja szerint tudományosan, 's minden haszontalan szószaporítás nélkül dolgoztatnak ki. Ezen okoknál fogva ők szükségesnek tartanak egy olly encyclopaediát, melly eme' kétfélék között közép utat tartson, ne az alnépbeliek', se ne a' tudósok', hanem a' művelt laicusok' (gens du monde) számára legyen irva. Melly szempontból nézték legyen ezen kiadók a' dolgot, kitetszik következő szavaikból: „A' mi időnkben az egymást felváltó nagy történeteknek közepette 's az em-

beri elme' mostani ösvényén, midőn attól, a' ki szerencsére és tekintetre akar szert tenni, különféle ismeretek' tudása szorosán megkivántatik, a' teljesebb, a' bővebb oktatás' szükséges voltát a' nemzet' minden osztályai nagyon érzik. A' jelen nemzetség az előbbi időkbeli hiu 's gyermeki foglalatosságokat megvetvén, fontos dolgokat szeret tanulni, azon ismereteknek, mellyeket szerzett, nagyobb kiterjedést 's szorosabb egybefüggést kíván adni, 's a' tökéletlen, vagy hibásan intézett nevelés' hézagait ki akarja tölni; mert annak, ki a' társaságban előmenni kíván, mai napon nem elég csak észszel 's talentumokkal birni, hanem sokféléit is kell tanulnia, hogy azon különféle kérdésekre, mellyek minden szempillantatban előfordulhatnak, feleletet 's magyarázatot adhasson. *)

Minden eddig megjelent egyetemes encyclopaediák az itt előszámlált három osztályoknak valamelyikéhez tartoznak, ha szintén némelly részben az első és második, vagy a' második és harmadik között ingadoznak is.

Angolország eleitől fogva leggazdagabb volt az egyetemes encyclopaediák' tudományos nemében. Azoknak egy része általában betürendbe van foglalva, más része pedig hasonlóképen betürendben, de egyszersmind módszeresen is az egyes tudományok és mesterségek szerint elrendelve; millyen p. o. az Encyclopaedia Metropolitana, or Universal Dictionary of Knowledge, on an original plan: comprising the twofold advantage of a Philosophical and an Alphabetical Arrangement.

*) Au milieu des grands événemens qui se succèdent et du mouvement imprimé à l'esprit humain, dans un temps où des connaissances positives sont indispensables pour arriver à la fortune et acquérir de la considération, le besoin d'un plus haut degré d'instruction se fait vivement sentir dans toutes les classes. Dedaignant les occupations frivoles d'une autre époque, la génération actuelle aime à se livrer à des études sérieuses; elle veut donner de la suite et de l'ensemble aux connaissances acquises, et remplir les lacunes qu'une éducation incomplète ou mal dirigée a pu y laisser; car pour se montrer avec avantage dans la société, il ne suffit plus aujourd' hui d'avoir de l'esprit et des talents, il faut encore posséder un fonds d'instruction variée pour éclaircir et résoudre les questions diverses que chaque instant peut y faire naître.

Azon időszakba, melyről itt szólunk kell, a' következő munkák tartoznak:

1. *Edinburgh Encyclopaedia*; or Dictionary of Arts, Sciences, and Miscellaneous Literature. Conducted by D. Brewster with the assistance of Gentlemen eminent in Science and Literature. Áll 18. kötetből, minden kötet két szakaszból negyed rétbén, rezekkel. Az első kötet 1810-ben, az utolsó 1831-ben jelent meg. A' természettudományi czikkelyek, mint Brewstertől várni lehet, legjelesebbek, de a' többi is figyelmet érdemel.

2. *Encyclopaedia Britannica*, seventh edition, revised, corrected and improved; and including the recent Supplement; with introductory Dissertations on the History of the Sciences, by the Professors Dugald Stewart and Playfair, and by Sir James Mackintosh and Professor Lesslie. Illustrated with a new Set of Engravings on Steel. Edited by Prof. Napier. Ezen munka 1778-ban kezdődött 's az első kiadásban 10. kötetből állott negyedrétbén; a' harmadik kiadás mely 1789—1797-ig lépett napfényre 18. kötetből és két pótolékból áll, 1810-től fogva 1830-ig három kiadás jött ki hat pótolék kötettel. A' legújabb, vagy 7dik kiadás, mellynek czíme feljebb ki van téve, 1830ban jelentetett, és még folytattatik. A' kiadó' hirdetése szerint 20 kötetet fog tenni negyed rétbén; 's nem szenved kétséget, hogy ezen encyclopaedia egy lesz a' legbecsesebbek közül, mellyek Angolországban megjelentek.

3. *Dr. Lardner's Cabinet-Cyclopaedia*. 1829ben kezdődött Londonban, 's most is folytattatik olyan szándékkal, hogy 102 kötetben, egy-egy kötet 350—400 lapra számlálva, minden tudni méltó dolgokat a' literatura és mesterség' minden nemeiben, a' mívelt emberek' számára magában foglaljon. Módszeresen (methodice), de nem betűrendben készítetik. — Ezen munkához függelékül 1831től fogva Cabinet-Library czím alatt egy másik adatik ki ugyan Lardner által, melly minden emlékezetre méltót, a' mit az encyclopaedia kíván, magában szándékozik foglalni.

4. *The library of general Knowledge*. Gleig által szerkesztetve 1830tól fogva. Ez is olly móddal készül, mint a' Lardneré 's hónaponként adatik ki.

5. Hasonló gyűjtemények ezen időszakban még a' következők is: *National library*, London 1831; *Library of entertaining Knowledge*; *Family library*. Mind a' háromnak utolsó kötetei 1831ben jelentek meg.

A' többi efféle angol munkákra a' német társalkodási szótár adott alkalmat, melly itt bővebb jelentést érdemel.

Ennek első tervét egy lipcei már megholt professor Löwer készítette, melly szerint a' munkát néhány baráti segítségével 1769től fogva ki is dolgozta. 16 esztendő alatt még nem kelt el belőle 2000 nyomtatvány, midőn Brockhaus könyváros a' nyomtatási jogot megvásárolta, 's a' munkát új ábrázatban adta ki. Az új könyváros' és kiadó' buzgó szorgalma, 's szerencsés helyzete előmozdították ugyan a' munka' kelendőségét; de egyedül magának ezen környülménynek nem lehet azt a' példátlan szerencsét tulajdonítani, hogy a' második kiadástól 1812—1830, hét utánnyomatás nem számlálva, hét eredeti kiadás jelent meg, mellyek közül az 5dik háromszor nyomtatott, és hogy, mintán 109,000 nyomtatványnál több elkelt, most ismét egy 8dik kiadás lett szükségessé, mellyből már két kötet világra is jött. Bizonyos dolog, hogy ezen vállalat olly korszellemi szükségét elégített ki, melly az első kiadáskor még nem éreztetett. Az 5dik kiadástól fogva a' munka illyen címet nyert: Allgemeine deutsche Real-Encyclopaedie für gebildete Stände (egyetemi dologszeres encyclopaedia a' mivelte rendbeliek' számára) 's az encyclopaediák' harmadik nemében minden utóbb megjelent efféle munkáknak példányul szolgált. Nem szükség itt ezen mindenk előtt ismeretes munkáról, melly úgy szólván, házi- és családi könyvvé vált, bővebben szólni; elég legyen azt megjegyezni, a' mit az igazságszeretés kíván, hogy mind a' könyváros, mind a' szerkeztetők (eleinten Brockhaus maga, azután Hain Lajossal együtt, az 5dik kiadás' közepétől fogva pedig Professor Hasse) minden lehetségest megtettek a' végre, hogy a' munka a' tökéletességhez mindig közelebb járuljon, 's a' tudni szükséges dolgok' közös tárházává válják a' társaság' mivelte tagjaira nézve. Mindazáltal, minthogy egyszersmind társalkodási szótár is tartozott maradni, a' társalkodás pedig mindenkor a' legujabbról szokott folyni, szükség volt időről időre pótolékokat is készíteni, mellyek a' régiebb kiadások birtokosainak kedvéért külön is kiadattak. Az 1830diki vagy 7dik kiadás minden előbbi pótolékokat magában foglal, de egy második kinyomatása után új pótolékokra lett szükség, mellyek 1833ban illyen cím alatt jelentek meg: Conversations-Lexicon der neuesten Zeit und Literatur. Ezen, a' kiadók' szándéka szerint négy kötetet teendő folytatásból, melly a' nem rég kihirdetett új kiadásban nem fog felvétetni, 's hihetőképen még új folytatásokat is nyerend, már három kötet

ki van nyomtatva *). Igaz, hogy ez sincs hézagok nélkül, mindazáltal a' legujabb idővel előhaladni kívánónak nagyon szükséges.

Jóllehet ezen realis encyclopaedia legnagyobb részint eredeti czikkelyeket ad, még is sokat köszön (mint magok a' kiadók sem tagadják) más külföldi tudományos, különösen encyclopaediai munkáknak is; 's ez benne nem csak nem hiba, hanem inkább érdem, minthogy ezen az úton sok ismeretessé lesz nálunk, a' mi máskép nem olly könnyen lett volna azzá. De akár mennyi van is kölcsönözve egyes czikkelyekben, az egésznek terve eredeti; 's melly nagy kedvességet nyert legyen a' munka, azt eléggé bizonyítják a' sok utánazások, mind a' bel- mind a' külföldön. A' dánusok, svecusok, hollandusok, magyarok**), olaszok, francziák 's angolok már anyanyelvökön olvassák azt. Egy Amerikába kiköltözött berlini fi, Lieber Ferencz Wigglesworth és Bradford tudósokkal együtt Amerikában egy új angol fordítást adott ki belőle illy czím alatt: *Encyclopaedia Americana. A popular Dictionary of arts, sciences, literature, history, politics and biography, brought down to the present time; on the basis of the seventh edition of the German Conversations-Lexicon. Philadelphia 1829*től fogva. Erre viszont Partington következő czimű munkát alapított: *British Cyclopaedia of arts, manufactures, commerce, literature, history, geography, politics, biography, and natural history*; 1832től fogva hetenként adatik ki négy külön osztályokban, mellyeknek mind egyike külön árultatik.

A' német társalkodási szótár Franciaországban is két hasonló munkáknak adott lételt. Ezek közül mindenik 1833ban kezdett nyomtattatni, 's még most is folytattatik. Egyiknek czime ez: *Dictionnaire de la conversation et de la lecture*, Párizsban, Belin és Mander könyvárosoknál; a' másiké pedig: *Encyclopédie des gens du monde, Répertoire universel des Sciences, des Lettres et des Arts; avec des notices sur les principales familles historiques et sur les personnages célèbres, morts et vivans; par une société des Savans, de Litterateurs et d'Artistes, français et étrangers*, Treutzel és Würz könyvárosoknál. Az utóbbi munka, ha némelly

*) E' szempillantásban a' 4d. kötetnek is már csak egy számlítványa van hátra, melly minden órán váratik. *A' szerk.*

**) Közhasznu esmeretek tára, a' *Conversations-Lexicon* szerint Magyarországra alkalmaztatva. XII. kötet nagy 8ad rétbén. Pesten, Wigand Otto' sajátja. 1831—34. *A' szerk.*

ezikkelyek, mellyek a' német társalkodási szótárból vagynak kölcsönözve, egészen újnak tartathatik. A' kiadók a' német társalkodási szótárra és a' magok' munkájára nézve következőképen nyilatkoztatják ki magokat: Indépendamment des besoins divers de deux nations essentiellement différentes, nous avons reconnu que les diverses branches de la science n'étaient pas traitées dans le Conversations-Lexicon avec la même faveur; que, trop fidèle encore à sa mission primitive et au titre de Dictionnaire pour la lecture des Gazettes (Zeitung-Lexicon) que Hübner avait donné aux volumes qui en formaient l'ébauche, il s'attachait de préférence aux personnes surtout contemporaines, sans accorder la même attention à l'exposition des faits naturels ou industriels, et de vérités philosophiques ou mathématiques. De ces lacunes, qu' à la vérité les éditeurs ont cherché à combler graduellement dans chaque édition nouvelle, il résulte que l'ouvrage est strictement ce que son titre promet, un Dictionnaire de la conversation; non pas une Encyclopédie, non pas un tableau systématique des principaux faits appartenant aux diverses branches du savoir humain. — (Allg. Literaturzeitung, Halle, 1834. Januar.). —

KIS JÁNOS.

AZ 1834DIKI HUSVÉTI KÖNYVVÁSÁR LIPCSEBEN.

Az idei lipcsei könyvvásáron sok szép és hasznos munka jelent meg ismét, mellyekről érdemesnek tartjuk olvasóinkat értesíteni, noha a' német tudományosság' régi coryphäusai lassanként le-Jetűnnek, 's az újdön támadozók a' kelő sokaságban még nem eléggé kivehetők. Sajátságai közé tartozik e' kornak (a' gazdag literatúráu nemzeteknél, t. i.) hogy többet teszen az ügyért, mint az ügy a' korért teszen. Mennyit dolgoznak jelennen dicsőség nélkül; holott elébb sokan híres emberekké lettek gyermekjáték által, vagy épen fél álomban.

Midőn az új német literatúra' roppant oceanjában bizonyos irányt keresünk, nem kerülheti el figyelmünket, hogy jelennen az empiriai, ugymint a' technicai, historiai és természet-tudományok' részén van a' súlytöbbség; míg az előtt a' theoriák' és phantasiák' országaé volt az elsőség. T. i. noha ezen félév szokatlanul sok *philosophiai* iratokat nyújtott, e' tüneményből még is alig lehet az elébbi philosophiai enthusiasmus' visszatérését következtetni. T. i. *Neubich*' philosophiai tanítmányán a' lélek' halhatatlanságáról, *Hilger*' könyvén a' test és lélek' kölcsönös viszonyáról, 's az *ifjabb Fichte*' írásán kívül a' személyesség' eszméjéről, mellyekben új theoriák